

LECZNICZA FUNKCJA LITERATURY W EDUKACJI

Wraz z wchodzeniem w życie reformy oświaty zmienia się sposób postrzegania ucznia i nauczyciela w systemie edukacji. Jednym z założeń tej reformy jest rozwijanie u uczniów podmiotowego stylu funkcjonowania, który charakteryzuje się wiarą w siebie, traktowaniem problemów jako wyzwań a nie zagrożeń, dążeniem do świadomej optymalizacji własnego rozwoju, twórczą postawą wobec otoczenia. Coraz częściej mówi się o uczniu kończącym szkołę, który będzie lepiej przygotowany do radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych. Nowa szkoła ma wspomagać rozwój młodego człowieka, ale aby mogła spełnić to zadanie, należałoby podstawowy proces edukacji wesprzeć zajęciami psychologiczno-pedagogicznymi.

Przydatną formą takich zajęć może okazać się biblioterapia. Ta mało doceniana metoda psychoterapii może być pomocna przede wszystkim w szkolnictwie specjalnym, szkolnictwie sanatoryjnym czy szpitalnym, w szkolnictwie masowym w celu łagodzenia stresów, integracji w grupach rówieśniczych, czy też w odniesieniu do uczniów niedostosowanych społecznie (jako wspomaganie socjoterapii). Jak podaje Irena Borecka biblioterapia jest działaniem terapeutycznym opierającym się o zastosowanie materiałów czytelniczych, rozumianych jako środek wspierający proces terapeutyczny, jest rodzajem psychicznego wsparcia, pomocy w rozwiązywaniu osobistych problemów danej osoby przez ukierunkowane czytanie. Techniki biblioterapii mogą pomóc lepiej radzić sobie z własnym niedomaganiem, mogą przyczyniać się do zmiany samopoczucia, postaw i sposobu akceptacji siebie i innych osób.

Podstawową umiejętnością, która decyduje o powodzeniu zabiegów biblioterapeutycznych jest zdobycie umiejętności przetwarzania tekstu literackiego na tekst terapeutyczny. W obszarze szeroko rozumianej edukacji - lecznicza funkcja literatury najbardziej zaznacza się w pedagogice specjalnej.

Autorzy programu przeprowadzonego w warszawskich ośrodkach dla dzieci upośledzonych umysłowo zwracają uwagę, iż biblioterapia okazuje się być łatwą, atrakcyjną i, co najważniejsze, skuteczną metodą rewalidacji tychże dzieci. Atrakcyjność zajęć biblioterapeutycznych wśród tej grupy polega głównie na traktowaniu książki jako pomocy w kontaktach interpersonalnych.

Nasze szkoły i rodziny rzadko dają dziecku możliwości swobodnego twórczego wypowiedzania się, rzadko jest w nich miejsce na właściwy kontakt, dzielenie się najgłębszymi przeżyciami czy uczuciami.

Możliwości takie daje obcowanie z literaturą w połączeniu z grupą rówieśników i terapeutą. W grupach dzieci upośledzonych umysłowo zalecane są proste teksty, pozbawione aluzyjnych treści, czy abstrakcyjnych pojęć, a więc bajki klasyki dziecięcej, niektóre wiersze i książki przygodowe. Niewskazane są baśnie i opowieści fantastyczne. Istotną rzeczą jest tutaj także forma przekazu.

Najbardziej sprawdzoną jest inscenizacja teatralna wzbogacona np. konkursem literackim, w którym dzieci sprawdzają się w roli obserwatorów i słuchaczy. Istotnym elementem jest urozmaicenie zajęć oprawą muzyczną czy też oglądową.

Szczególną grupę stanowią dzieci nieprzystosowane społecznie, zwłaszcza dlatego, iż wiele jest przyczyn niedostosowania i coraz więcej jest takich dzieci w szkołach masowych. Uczniowie ci nie potrafią dostosować się do wymogów regulaminu szkolnego, mają zaburzone normy moralne i społeczne, są zaniechani wychowawczo, mają niskie oceny, często wdają się w konflikty z otoczeniem, nie czytają, sporadycznie przychodzą do biblioteki szkolnej. Praca terapeutyczna z wykorzystaniem literatury w tej grupie czytelników jest utrudniona z powodu niechęci do czytania.

Pierwszorzędną czynnością jest spowodowanie akceptacji książki przez tzw. "opornych". Książka musi zainteresować od pierwszej strony wartością akcji, powinna przyciągać wzrok, bohaterowie powinni być w tym samym wieku lub odrobinę starsi od odbiorcy.

Czytelnicy z tej grupy mają różne oczekiwania emocjonalne; jedni szukają książek, które ich zaintrygują, zaniepokoją, inni zaś będą szukać w lekturze uspokojenia i bezpieczeństwa. Zaleca się tutaj książki niedawno wydane, których akcja jest osadzona we współczesnych realiach i opisuje znane otoczenie.

Wszelkie narzucanie tekstu literackiego, formy pracy nad nim i czasu spotkań terapeutycznych spotyka się z negacją ze strony nieprzystosowanych.

Najchętniej widzianymi przez nich formami pracy są te, które wyzwalają własną inwencję twórczą, a więc:

1. konkursy literackie pozwalające na tworzenie własnych tekstów (wierszy, opowiadań),
2. inscenizacje teatralne pozostawiające aktorom możliwość dowolnego interpretowania tekstu,
3. zastosowanie materiałów audiowizualnych, które postrzegane są przez młodzież jako atrakcyjniejsze i nowocześniejsze,
4. zastosowanie czasopism związanych z muzyką czy filmem oraz komiksów o znaczącej wartości artystycznej i literackiej (komiksy Gościńskiego z serii "Asterix", Rosińskiego z serii "Thorgal" czy Christy "Kajko i Kokosz").

Słowo pisane wśród dzieci niedostosowanych społecznie pełni dwie podstawowe funkcje: kompensacyjną i psychoterapeutyczną. Funkcja kompensacyjna umożliwia wyrównanie poczucia niższej wartości wywołanej niedoborami przeżyć z dzieciństwa, stąd zapotrzebowanie u tych dzieci na baśnie i fantazje. Książki o tematyce baśniowej i przygodowej umożliwiają ucieczkę od świata pełnego zagrożeń i trudności w świat marzeń i fantastycznych przygód. Umożliwiają kompensację braków emocjonalnych, takich jak brak miłości rodzicielskiej, przyjaźni, wtedy, gdy ukazują ciepło domu rodzinnego, szlachetność rodziców, wzorową atmosferę domową.

Funkcja psychoterapeutyczna lektury przejawia się ułatwianiem akceptacji odmienności i adaptacji do warunków życia w placówkach opiekuńczo - wychowawczych. Za pomocą książki można łagodzić niepożądane stany psychiczne jak lęk, nuda czy osamotnienie, apatia czy zubożenie. Z drugiej zaś strony czytanie wyłącza ze zbiorowości, pozwala na przeżywanie, myślenie i czucie na własny rachunek, co jest szczególnie upragnione przez dzieci z domów dziecka.

Szkola w swoim obecnym, przełomowym kształcie jest dla ucznia przyczyną najsilniejszych stresów. Konieczność podporządkowania się programom i planom nauczania, rozkładowi zajęć, normom zachowania oraz nauczycielom blokuje realizację wielu ważnych potrzeb młodzieży. Uczeń jest pod presją ciągłej oceny - swoich osiągnięć w nauce, zachowania, cech osobowości. Musi przystosować się do grupy rówieśniczej i znaleźć w niej swoje miejsce.

Nauczyciel wychowawca, oprócz działań zmierzających w kierunku ograniczania szkolnych stresów, może nauczyć uczniów radzenia sobie ze stresem i wzmacniać ich odporność psychiczną. Nie da się stresów uniknąć, więc trzeba nauczyć się z nimi żyć i radzić sobie w trudnych sytuacjach. Rozwijanie poczucia własnej wartości uczniów to ważny element tej nauki. Obok różnych technik terapeutycznych istotną rolę może okazać się terapia poprzez literaturę w połączeniu z ćwiczeniami grupowymi.

Odpowiednia lektura beletrystyczna spełnia rolę relaksacyjną, co pozwala zregenerować siły psychiczne. Jedną z metod może być wymiana doświadczeń czytelniczych uczniów, np. tworzenie w klasie tzw. "antystresowych katalogów", czyli reklamowanych przez dzieci książek, które sprawiają im w dobry nastrój czy uspokajają. W sposób korzystny działają emocje wynikające z wesołości, humorystycznych sytuacji. Możliwość wprowadzania elementów śmiechu, rozbawienia, dobrego nastroju dostarcza twórczość folklorystyczna: zagadki, rymy satyryczne, rymowanki, absurdalny komizm. Przykłady takiej twórczości można znaleźć w książce D. Simonides "Współczesny folklor słowny dzieci i nastolatków".

Odrębną grupę narażoną na szczególne obciążenie stresem stanowią dzieci hospitalizowane. Czytelników bibliotek szpitalnych czy sanatoryjnych dzielimy na unieruchomionych i sprawnych ruchowo. Różne będą formy pracy biblioterapeutycznej w tych grupach. Dzieci unieruchomione wymagają dużej inicjatywy ze strony bibliotekarza, który powinien sprawić, aby dzieci potrafiły wykorzystać swoją wyobraźnię i fantazję. Obok książek, które pomagają zaadaptować się w szpitalnej społeczności, wskazane są również te, które odciągają uwagę chorego od miejsca pobytu, czyli książki przygodowe, o szybkiej akcji, geograficzne, historyczne oraz takie, które wiążą się z zainteresowaniami czy hobby dzieci. Książki popularnonaukowe przyczyniają się do wyrównania braków programowych, co podniesie samoocenę

pacjenta i uwolni od strachu przed powrotem do szkoły. Wskazaną jest też tematyka zdrowia, powrotu do szkolnej grupy rówieśniczej, do domu, a także książki autobiograficzne i biografie osób, które dotknęła choroba lub inwalidztwo i zdołały je opanować uczestnicząc w różnych formach działań.

W przypadku dzieci mogących się poruszać, oprócz wymienionych tematów lekturowych, ważne jest czynne zaangażowanie w pracy bibliotecznej, udział w zajęciach teatralnych, inscenizacjach, monodramach (opowiadania pod hasłem "Jestem chory" lub "Kiedy byłem zdrowy").

Innym bardzo ważnym wyzwaniem dla biblioterapii jest wejście na teren hospicjów. Wielkie znaczenie w tym wypadku mają rozmowy o śmierci i umieraniu, o życiu duchowym. Dzieci w sytuacji choroby nieuleczalnej są zupełnie pozbawione pomocy psychologicznej; nikt z ich otoczenia nie potrafi z nim rozmawiać na temat śmierci. Tekstem literackim dla tych dzieci polecanym przez doświadczonych biblioterapeutów jest książka Astrid Lindgren "Bracia Lwie Serce", gdzie zostaje "oswojony" lęk przed śmiercią młodego bohatera poprzez nadzieję na lepszy świat po tamtej stronie.

Znaczącym rodzajem literatury w przypadku chorych terminalnie jest książka religijna. Pozwala znieść cierpienie, stanowi odskocznnię od bólu, daje nadzieję, a ta staje się ratunkiem i terapią.

Również poezja ma duże walory terapeutyczne, bywa określana jako najkrótsza droga emocjonalna między pisarzem a czytelnikiem. Jest ważna w twórczości osób chorych i niepełnosprawnych, co ma ogromne znaczenie kompensacyjne i terapeutyczne.

Autorzy, od lat zajmujący się terapią książkową, polecają często konkretne zestawy tytułów książek sprawdzonych, mających walory lecznicze.

Kilka z tych propozycji chciałabym przedstawić w formie krótkiego zestawienia adnotowanego :

1. Opowiadania dla Twojego (nieco starszego) dziecka. Cz.2. / Doris Brett. - Gdańsk : Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 1998. - 219 s.
Kontynuacja książki "Opowiadania dla Twojego dziecka". Adresowana do rodziców, terapeutów i wychowawców, którzy chcą pomóc dzieciom, stosując opowiadania - metafory.
2. Bajki jako element treningu autogennego dla dzieci / Maria Marchwicka // Szkoła Specjalna. - 1990, nr 5, s. 265-268
Wpływ bajek na dzieci nerwicowe, moczące się, jękające się, ssące palec, zamknięte w sobie. Krótki instruktaż, jak przeprowadzić trening autogeny przy ich pomocy.
3. Bajki terapeutyczne dla dzieci / Maria Molicka. - Leszno : "Media Rodzina", 1999. - 137 s.
Zbiór bajek adresowanych do dzieci i rodziców, służących pomocą w usuwaniu lęków i przygotowujących dziecko do trudnych emocjonalnie sytuacji.
4. Książki o i dla ludzi niepełnosprawnych i chorych / Józef Szocki // Bibliotekarz. - 1987, nr 12, s. 25-27
Omówienie dwóch opracowań bibliograficznych B. Momot "Problemy ludzi niepełnosprawnych w literaturze pięknej polskiej i zagranicznej" oraz M. Skarżyńskiej "Książki zalecane chorym. Wybór z lat 1980 - 1985".
5. Problemy czytelnictwa i lektury dzieci niedostosowanych społecznie (7 - 16 lat) / Józef Szocki // Bibliotekarz. - 1985, nr 8, s. 30-32
Autor zamieszcza tytuły książek najpopularniejszych wśród tej grupy czytelników.
6. Dziecko chore i niepełnosprawne w literaturze : zestawienie bibliograficzne / Jagoda Zaucha // Poradnik Bibliotekarza. - 1995, nr 5, s. 27-31
Adnotowany spis wybranych pozycji literatury pięknej, w których jako bohater występuje dziecko chore, bądź niepełnosprawne. Książki te mogą służyć do uwrażliwienia młodych czytelników na problemy osób niepełnosprawnych.
7. Bibliografia :
8. Biblioterapia w pracy z dziećmi niedostosowanymi społecznie / Elżbieta Barbara Zybert // Bibliotekarz. - 1992, nr 1, s. 16 - 19
9. Borecka Irena: Biblioterapia - nowa szansa książki. Olsztyn : WSP, 1992

10. Borecka Irena: Biblioterapia w szkole. Poradnik dla bibliotekarzy Legnica : Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 1998
11. Książka w działalności terapeutycznej. Pr. zb. pod red. Elżbiety Barbary Zybert. Warszawa : SBP, 1997
12. Terapeutyczna funkcja literatury dla dzieci / Lidia Ippoldt // Poradnik Bibliotekarza. - 1998, nr 2, s. 1-5
13. Zmaganie się dziecka ze stresem / Sylwia Seul // Edukacja i Dialog. - 1999, nr 4, s. 20-26